

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

УДК 378.31 (477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.271028>

Костянтин Швець, кандидат медичних наук, доцент кафедри фтизіатрії і
пульмонології з курсом професійних хвороб
Івано-Франківського національного медичного університету
Микола Островський, доктор медичних наук, професор кафедри фтизіатрії і
пульмонології з курсом професійних хвороб
Івано-Франківського національного медичного університету
Олександр Варунків, кандидат медичних наук, доцент кафедри фтизіатрії і
пульмонології з курсом професійних хвороб
Івано-Франківського національного медичного університету
Ірина Савеліхіна, кандидат медичних наук, доцент кафедри фтизіатрії і
пульмонології з курсом професійних хвороб
Івано-Франківського національного медичного університету

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано зміни щодо якості побудови змісту вищої освіти та його оптимізації з урахуванням гуманістичних та демократичних перетворень і національних традицій. Усвідомлення важливості становлення особистості в діяльності виводить нас на практичні аспекти перебудови освітнього процесу, особливо ті, що пов'язані з пошуком його конкретних умов задля отримання найкращого результату. Потреба самовираження, природна необхідність самовиявлення, намагання долати труднощі тощо спонукають до такої організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, коли студент залишається наодинці зі своєю проблемою, є активним, діяльним, а викладач допомагає йому, стимулює його ініціативу, творчі поривання.

Ключові слова: зміст навчальних дисциплін; оптимізація; шляхи; гуманістичні та демократичні перетворення; врахування національних традицій; європейські стандарти; заклади вищої освіти.

Літ. 8.

Kostiantyn Shvets, Ph.D. (Medical Sciences), Associate Professor of the Phthiology and
Pulmonology with a course of Occupational Diseases Department
Ivano-Frankivsk National Medical University
Mykola Ostrovskyy, Doctor of Sciences (Medicine), Professor of the Phthiology and
Pulmonology with a course of Occupational Diseases Department
Ivano-Frankivsk National Medical University
Oleksandr Varunkiv, Ph.D. (Medical Sciences), Associate Professor of the Phthiology and
Pulmonology with a course of Occupational Diseases Department
Ivano-Frankivsk National Medical University
Iryna Savelikhina, Ph.D. (Medical Sciences), Associate Professor of the Phthiology and
Pulmonology with a course of Occupational Diseases Department
Ivano-Frankivsk National Medical University

WAYS OF OPTIMIZING THE CONTENT OF EDUCATIONAL DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article describes the changes in the qualitative construction of the higher education content and its optimization, considering humanistic and democratic transformations and national traditions. Awareness of the importance of personality formation in activity leads us to the practical aspects of restructuring the educational process, especially those related to the search for its specific conditions in order to obtain the best result. The need for self-expression, the natural need for self-discovery, trying to overcome difficulties, etc. prompts such an organization of the educational process in institutions of higher education, when the student is left alone with his problem, is active, operational, and the teacher helps him, stimulates his initiative, creative urges.

A new request appeared regarding the organization of social practice for becoming an expert capable of professional self-improvement, as well as the introduction of new ways of quality training for life in a democratic world, providing this training with all educational and methodological instruments necessary for the study of each discipline. Therefore, the problem of updating the educational content should be considered in relationship with active participation in the surrounding life, the search for means of ensuring independent creative activity of students.

An urgent problem of higher medical education is the training of competitive specialists in the field of medical care. The quality of this education will depend on the completeness of the acquired knowledge, corresponding to professional requirements, definition of the content of tasks, choice of optimal ways of its implementation.

Ensuring the professional competence of students also requires modern methods of education aimed at fulfilling the primary tasks in the training of future specialists and the appropriate organization of the educational process. The formation of modern competitive specialists is possible if students have productive thinking, the formation of professional skills and abilities that allow them to act effectively in difficult conditions, make timely decisions, and carry out adequate measures (including medical ones).

Keywords: the content of educational disciplines; optimization; ways; humanistic and democratic transformations; considering national traditions; European standards; institutions of higher education.

Постановка проблеми. Якісна підготовка випускників вищої школи в умовах європейської інтеграції й осучаснення змісту освіти потребує не лише адаптації молодого покоління до умов входження у самостійну професійну діяльність, але й перегляду пріоритетів у визначенні змісту навчальних дисциплін, удосконалення педагогічного інструментарію такого забезпечення, пошуку ефективних форм, методів забезпечення вищої освіти в Україні (в т.ч. і медичної). Визначаючи європейський вектор такого удосконалення, сучасне соціальне замовлення передбачає гуманізацію та демократизацію змісту навчальних дисциплін. Їх реалізація з урахуванням виховної традиції, досвіду минулих поколінь, потреб держави, вимог сьогодення сприятиме примноженню національної культури, закладатиме певні гарантії прогресу, допомагатиме забезпеченню якісної освіти та доброї професійної підготовки майбутнього фахівця.

Практичне застосування підготовки майбутнього фахівця стане важливим засобом активізації громадянина й суспільства, сприятиме створенню потенціалу держави (її т. зв. сталого розвитку), самореалізації особистості, стимулюватиме повернення історичної самоповаги, гордості за державу й віри в майбутнє, слугуватиме розвитку можливостей людини, налагодженню її стосунків з різними суспільними групами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перебудови змісту сучасної вищої освіти України та шляхи її забезпечення у контексті Болонського процесу висвітлюються у працях В. Андрущенка [5], І. Богданової, М. Солдатенка [6] та ін. Вони розкривають процеси активізації навчання та виявляють можливості різних видів діяльності. Питання ж організації пізнавальної діяльності розглядалося у нерозривному зв'язку із самостійною роботою особистості [6].

Водночас О. Вишневський [2], О. Корсакова, О. Кривильова [4] та ін. розкривають способи забезпечення перетворювальної діяльності, визначають шляхи включення діяльнісного компонента до змісту освіти і відзначають велике значення самостійної роботи й творчого пошуку шляхів розв'язування проблем. Адже творчість передбачала деякі самостійні дії студентів (особливо конструювання і проектування), пошук власних стимулів виконувати роботу, формулювання своїх висновків тощо. Такий підхід дозволяє акцентувати на перетворювальній діяльності, що передбачає розвиток здобу-

вачів освіти (а не на засвоєнні майбутніми фахівцями інформації).

А. Фурман пов'язує окремі інноваційні процеси у вивченні навчальних дисциплін (як і окремі шляхи забезпечення вищої освіти України) з модульною побудовою навчальних курсів. Адже модульна оцінка враховує як якість виконання кожним студентом усіх видів робіт, так і його самостійну роботу. Для повної реалізації оновленого змісту навчальних дисциплін А. Фурман пропонує таку динаміку занять, яка забезпечуватиме насиченість проблемними завданнями та пошуковими діями [8, 179–180].

Н. Гевкалюк, В. Крупей та ін. [3] зауважують, що формування професійної компетентності у підготовці лікарів нової генерації передбачає не лише певне інформаційне навантаження, але й гармонійність та всебічний розвиток студентів. Великі можливості студентської молоді для напруженої розумової праці змушують акцентувати на їх адаптації до навчання у закладі вищої освіти [3].

Стан удосконалення змісту навчальних дисциплін у закладах вищої освіти України не супроводжується достатніми змінами у підготовці майбутнього фахівця (з урахуванням сучасного соціального замовлення та європейським вектором розвитку змісту освіти).

Мета статті – обґрунтувати шляхи оптимізації змісту навчальних дисциплін у закладах вищої освіти України в контексті європейського вектора розвитку та з урахуванням тенденцій, пов'язаних із сучасним соціальним замовленням.

Виклад основного матеріалу. Філософського осмислення перебудовних процесів у вищій освіті України особливо потребують системний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний та ін. підходи до організації вивчення навчальних дисциплін, визначення й конструювання форм, методів, засобів їх реалізації, а також дослідження зв'язків між елементами усієї системи неперервної освіти та навчальної діяльності студентів. Необхідність широкої спеціалізації студентів означає зміну чинних технологій навчання й освіти у напрямі їхнього професійного розвитку. Важливим є формування ключових професійних компетентностей (а не лише знань), що стосуються широких сфер життєдіяльності людини, володіння певними можливостями, виховання (й створення у вищій школі відповідних психолого-педагогічних умов навчання студентів).

Упровадження інноваційних процесів у сфері освіти визначає завдання, що спричиняють значні зміни у технологіях навчання й виховання та ха-

рактикуються орієнтацією на цінності європейського життя. Важливими критеріями таких змін стануть певні рівні їх процесуального забезпечення та результати у становленні особистості студента. Усі навчальні дисципліни повинні націлювати на підготовку до повноцінної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві, підвищення якості та ефективності освіти.

Застосування діяльнісного підходу й забезпечення розумного балансу між засвоєнням інформації і розвитком особистості можливе завдяки конкретному формулюванню освітніх завдань, раціональному плануванню професійної підготовки, ефективному використанню часу, що забезпечує чіткість й організованість у роботі. І засвоєння інформації не повинно перешкоджати таким важливим процесам у формуванні особистості, як розвиток і виховання [2, 79].

Структурні компоненти освітнього процесу, які передбачають самостійність здобувачів освіти, повинні узгоджуватися з елементами цієї самостійної діяльності. Відтак особистісний аспект пізнання студента виявляється через його пізнавальну активність та готовність до цієї діяльності. Відтак, важливо не упустити мотиваційні аспекти, забезпечуючи у такий спосіб готовність особистості до пізнання. Йдеться про відхід від традиційних способів навчання, яке означає переважно репродуктивне засвоєння досвіду людської діяльності, та перехід до такого інноваційного навчання, яке дозволяє використовувати творчий потенціал студента, опиратися на його особистісний розвиток. Це означає також пріоритетне використання задля впровадження освітніх технологій розвитку здібностей людини, певних психологічних умов, зв'язків між психологією і теорією та практикою навчання.

Очевидно, що особистість не повинна бути пасивним споживачем інформації, а оволодіти передовими способами пошуку істини, стимулювати її розумову активність, пов'язану з формуванням творчого ставлення до дійсності (а не лише озброїти її відповідними засобами). Забезпечення статусу студента як суб'єкта навчання, що характеризується передовим його самостійністю, творчістю і партнерською взаємодією з викладачем у процесі організації самостійної роботи, сприяє його повноцінній діяльності.

Так, навчання при викладанні пульмонології не повинно мати інформативного характеру, а бути розвивальним та виховним. Здатність творчо використовувати засоби і способи у власній діяльності залежить від умінь бачити, усвідомлювати та формулювати проблему, спрямовувати свої зусилля на її аналіз, пошуки творчих шляхів урегулювання. Це можливо за умов, коли діяльність особистості будується самими студентами в процесі отримання відомостей про предмети дії.

Однією з важливих інтегративних характеристик психічного розвитку студентів є адаптована до конкретних умов освітнього процесу мотивація їхньої діяльності. Забезпечення пізнавальної мотивації навчання, що супроводжується вивченням індивідуальних особливостей молодих людей, також проявляється у діяльності. Саме відповідальність, участь у праці й систематичне виконання обов'язків, поступове привчання до самостійності передбачають усвідомлення можливостей працювати самому, необхідності виконувати посильні і водночас цікаві й зрозумілі завдання, адже недостатня підготовленість призводить до багатьох проблем, труднощів, а розвиток у студентів позитивної мотивації їхньої праці, а також досягнуті успіхи у певній діяльності сприяють професійному самовизначенню, самоствердженню особистості.

Відтак, у процесі діяльності у кожного студента мають бути сформовані відчуття її позитивної мотивації, ціннісне ставлення до виконання самостійної роботи, бажання систематично працювати, а значить, потреба в особистісно-професійному вдосконаленні. "Праця, – вважав В. Сухомлинський, – вчить активно сприймати світ, вона стверджує найважливіше переконання: людина не тільки пізнає навколишній світ, але й своїм розумом, своїми творчими силами освоює, використовує сили природи, перетворюючи життя" [7, 93].

Саме мотивація готовності до діяльності студентів розкриває їхні можливості та їх реалізацію на рівні розвитку психологічних якостей, які найбільше сприяють органічному входженню у самостійне життя (та позитивній настроєності на майбутню діяльність). Найкращі умови для розвитку цієї мотивації забезпечують партнерство, взаємодія, співпраця педагога і студентів, їх оптимальне педагогічне спілкування, звісно, сприятливий емоційний клімат у їхньому оточенні.

Якщо головним чинником розвивального навчання сучасні педагоги визначають "працю кожного на межі своїх можливостей" (О. Вишневський), то, звісно, в людини розвиваються ті функції, які напружуються, працюють із достатнім навантаженням, тобто на межі можливостей. Тільки проблемні ситуації, постановка задач можуть активізувати таку діяльність, коли активно працюватимуть увага, уява, фантазія [1, 106], напружатимуться мислення, фантазія, а не лише пам'ять [2, 98].

Проблеми демократизації змісту освіти тісно пов'язані з індивідуальною роботою, врахуванням індивідуальних особливостей студентів, а отже, персонального підбору навчальних завдань, які відповідають рівню підготовки, досвіду, можливостям, здібностям студента, майбутній діяльності. Праця кожного на межі можливостей передбачає розробку змісту освіти, який супроводжуватиметься забезпеченням студента різномірним матеріалом, що дав

би змогу організувати навчання і виховання дітей з різними здібностями й потребами. Відтак у контексті демократизації освітнього процесу діяльнісний підхід до визначення змісту освіти вимагає такої побудови навчальних занять, коли головна увага зосереджується на розв'язуванні завдань, і саме цьому підпорядковується зміст навчального матеріалу.

Педагогічний інструментарій проведення демократичних перетворень (зادля забезпечення вільного становлення особистості) у контексті розвитку громадянського суспільства передбачає передовсім використання пошукових і творчих методів діяльності (творча робота, дослідницька робота, метод проєктів, самостійний аналіз життєвих ситуацій, самостійне конструювання, моделювання тощо) та форм самостійної роботи – індивідуальної, роботи в парах, роботи в групах – таких, як проблемні заняття, ділові, рольові ігри, спілкування у відкритих, закритих чи фіксованих, або ж гнучких парах, міні-групах, групах за інтересами тощо.

Так, на лекціях має місце систематизація й узагальнення нових знань, впроваджуються новітні технології, мультимедійні презентації, часто здійснюється ілюстрування навчального матеріалу зображенням клінічних випадків. Особлива увага надається викладанню на науковому рівні інформації про стан проблем пульмонології, перспектив її розвитку, ознайомленню з її новітніми досягненнями та вкладом вітчизняних учених.

Оскільки формування у студентів наукового і клінічного мислення є основним завданням навчального процесу в медичних закладах, то засвоєння ними практичних навичок роботи досягається синтезом глибоких теоретичних знань, клінічного досвіду, глибокого розуміння різних сторін процесу хвороби. Важливим аспектом у роботі з пацієнтом є вміння збирати скарги, анамнез, призначати необхідні лабораторні й інструментальні дослідження та трактувати їх результати, встановлювати попередній і проводити диференціальний клінічний діагноз.

Під час клінічного огляду хворих викладач обов'язково підкреслює важливість ранньої діагностики, необхідність своєчасної госпіталізації хворих, особливо при невідкладних станах, заходи первинної та вторинної профілактики захворювань. Важливим є ознайомлення студентів з основними сучасними діагностичними методами, вдосконалення вмінь диференціальної діагностики з органічними патологічними станами.

Самостійна робота студентів (СРС) є основною формою оволодіння навчальним матеріалом, оскільки він не тільки запам'ятовує матеріал, а самостійно здобуває знання, з великої кількості інформації вибирає те, що потрібно, розвиває здатність до трансформації знань, а викладач формує в студента почуття відповідальності за організацію власного навчання.

Системний підхід і структурно-функціональний зв'язок навчального матеріалу, підбір літературних джерел, використання інноваційних методів навчання сприяють досягненню найвищої ефективності самостійної роботи студента. Викладання навчального матеріалу на сучасному рівні, застосування інформаційних технологій забезпечує можливість індивідуального режиму роботи з урахуванням здібностей здобувача освіти, об'єктивність електронного контролю засвоєння знань. Хоча самостійна робота студента здійснюється без втручання викладача, але під його керівництвом. Особливості протікання хвороби, окремих клінічних випадків, основних симптомів і синдромів краще засвоюються студентами з допомогою участі у клінічних професорських та доцентських обходах. СРС забезпечує розвиток навичок проведення досліджень, формування здібностей до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

Важливим етапом у процесі підготовки майбутніх фахівців є контроль знань. Одним із найпоширеніших методів контролю у вищій школі є використання тестів (моделі клінічних ситуацій та питання до них зазвичай відповідають труднощам, що виникають у лікарській діяльності, можна описати варіантами тестових завдань; розв'язування ситуаційних задач у вигляді тестів є важливим етапом засвоєння практичних навичок, що забезпечує формування клінічного мислення у здобувачів освіти). Переваги тестового контролю полягають у прозорості й індивідуальності в оцінюванні знань; можливість одночасної участі в контролі всіх студентів; у відсутності емоційного стресу і перевагання психологічного впливу викладача на студента, що дозволяє отримати об'єктивну інформацію про рівень підготовки студентів і якість викладання дисципліни.

Обов'язково на кожному занятті студенти разом з викладачем розв'язують клінічні ситуаційні питання КРОК-2 формату, що полегшує підготовку до цього важливого іспиту. Необхідними є тестування змістових і підсумкових модулів, ректорських контролів; застосування комп'ютерних технологій. Контроль самостійної роботи дає змогу виявляти можливості та здібності студентів; помилки, які виникли в навчальному процесі, та здійснювати їх корекцію. Окрім тестового контролю, важливим етапом на практичних заняттях з пульмонології є контроль під час обстеження хворого, перевірка практичних навичок студентів біля ліжка хворого.

Ускладнені програми навчання зобов'язують здійснювати інтенсифікацію навчання, що зумовлюється закономірним збільшенням інтелектуального й психологічного навантаження та супроводжується підвищенням вимог до якості навчання, широким використанням у сучасному освітньому процесі технічних засобів тощо [3]. Важливо забезпечити пошук засобів стимулювання самостій-

ної творчої діяльності, сприяти самостійній творчій роботі студентів.

У межах аудиторних занять не можна дати (і засвоїти) повною мірою обсяг знань, що постійно збільшуються та змінюються, – необхідними є самостійні заняття. У вдосконаленні навчального процесу важливе значення надається створенню сучасних методичних посібників та розробок, які містять інструкції покрокового виконання конкретних завдань, розроблений перелік практичних навичок і вмінь, алгоритми їх виконання. При цьому важливо користуватися засобами індивідуального призначення (це такі: науково-популярна література, комп'ютери, мультимедійні засоби, INTERNET-ресурси, набори картин, малюнків тощо).

Отже, повноцінне становлення особистості забезпечується поєднанням трьох складових освітнього процесу: навчання, розвитку і виховання. Необхідність його збалансованості передбачає важливість створення таких технологій навчання і виховання, які б обов'язково забезпечували поєднання усіх трьох його складових. Таке збалансування, своєю чергою, досягається шляхом наближення освітнього процесу до природного пошуку, наукового пізнання, здобуття певної інформації, відкриття невідомих залежностей та зв'язків, опрацювання знайдених фактів тощо.

Процес засвоєння інформації, який є вихідним, потребує володіння технологіями педагогічного керівництва самостійною роботою студентів, посилення їх професійного саморозвитку. Сучасні погляди на зміст освіти у ЗВО України та його збалансованість передбачають формування як інформативного, так і творчого компонентів цього змісту в усіх дисциплінах. Адже побудова активної позиції майбутнього фахівця вимагає осмислення себе, власної діяльності та взаємодії з навколишнім оточенням. Будь-яке дармування на заняттях, лінивість, навіть відсутність власної живої думки, конкретного ставлення до оточення не відповідають стилю нашого життя. Великою мірою тут значущими є авторитетність педагога, його приклад для наслідування, його чітка моральна позиція, а також демократичне ставлення до студентів у стосунках з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Т. 1: *Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків*. Львів: Камула, 2006. 278 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., доопрац. і доп. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.

3. Гевкалюк Н., Крупей В., Скочило О. Інтенсифікація сучасного освітнього процесу як фактор інтелектуального, навчального та емоційного напруження студентів. *Медична освіта*, 2022. № 4. С. 16–24. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2021.4.12687>.

4. Кривильова О.А. Підготовка майбутніх учителів до творчої діяльності: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2008. 200 с.

5. Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: колект. моногр. / за заг. ред. В.П. Андрущенко та ін. Харків: Вид-во НУА, 2009. 504 с.

6. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 3–5.

7. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори: у 5-ти т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 2. С. 147–418.

8. Фурман А. Теорія і практика розвивального підручника: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 288 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, H. (2006). *Vykhovnyi ideal*. T. 1: *Pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i batkiv* [Educational ideal]. Vol. 1: *Textbook for teachers, educators, youth and parents*. Lviv, 278 p. [in Ukrainian].
2. Vyshnevskiy, O. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. *Manual for students of higher education establishments, the 2nd ed., revised. and additional*. 608 p. [in Ukrainian].
3. Hevkaliuk, N., Krupей, V. & Skochylo, O. (2022). *Intensyfikatsiia suchasnoho osvitnoho protsesu yak faktor intelektualnoho, navchalnoho ta emotsiinoho napruzhenia studentiv* [Intensification of the modern educational process as a factor of intellectual, educational and emotional stress of students]. *Medical education*. No. 4. pp. 16–24. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2021.4.12687> [in Ukrainian].
4. Kryvylova, O. (2008). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv do tvorchoi diialnosti* [Preparation of future teachers for creative activity]. Donetsk, 200 p. [in Ukrainian].
5. *Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini i sviti: desiat rokiv naukovooho poshuku* [Modernization of higher education in Ukraine and the world: ten years of scientific research]. (Ed.). V.P. Andrushchenko et al. Kharkiv, 2009. 504 p. [in Ukrainian].
6. Soldatenko, M. (2005). *Samostiina piznavalna diialnist u konteksti Bolonskoho protsesu* [Independent cognitive activity in the context of the Bologna Process]. *Native school*. No. 1. pp. 3–5. [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. (1977). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu* [How to raise a real person]. *Selected works: in 5 volumes*. Kyiv. Vol. 2. pp. 147–418. [in Ukrainian].
8. Furman, A. (2004). *Teoriia i praktyka rozvyvalnoho pidruchnyka* [Theory and practice of a developmental textbook]. Ternopil, 288 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022

